

Ђорђе Живановић

МИЦКЈЕВИЧ И ВУК

У овом саопштењу желим да пружим нека своја запажања која се тичу великана пољске књижевности Адама Мицкјевича и нашега Вука Карацића.

Два су питања на којима ћу се кратко задржати, више да их назначим, него да о њима исцрпно говорим, јер су оба замашнија и захтевала би више времена да буду ваљано и богатије изложена.

Прво питање је однос Мицкјевича према делима Вуковим.

Мицкјевич је могао сазнати за Вука врло рано, и сва је прилика да је нешто о њему и знао. Ова претпоставка није без основа.

Не треба ваљда особито испитати колико су прве две Вукове збирке народних песама (1814, 1815) постале брзо популарне у Европи. Томе је свакако допринело све оно што је међу тадашњим славистима говорило о њима велики Вуков пријатељ Јернеј Копитар. А још више оно што је написао 1816. године у приказу прве Вукове збирке. У томе приказу читамо изванредне похвале српскоме народном језику и самим песамама, и то исказане копитаровски: сажето, збијено, језгровито и богато.

Оно пак што је Копитар говорио такође је значајно. Он је био доста говорљив човек, у најбољем значењу тих речи, а његово мишљење је радо слушано у тадашњим славистичким круговима. Он се тада налази у центру славистичке науке, у Бечу. Ту је пак стално у додиру с Пољацима, јер је стални гост у дому грофа Јузефа Осолињског, тада управника бечке Дворске библиотеке и врло познатог библиофила а и научника, оријентисаног особито на све гране славистичких проучавања. Он врло цени и воли свога младог чиновника у библиотеци Копитара и много пута му помаже кад је потребно да то учини снагом свога ауторитета. Дом Осолињског био је широм отворен свима словенским научницима, највише Пољацима. Ту су долазили, у његовој библиотеци радили, јер је тада мало било тако богатих славистичких библиотекара. У тај дом свраћа често и наш Вук. Подсетимо да је тадашњи секретар Осолињског, иначе

млади музичар Франђишек Мирецки, студент музике у Бечу, помогао Вуку и записао мелодије шест наших народних песама, које Вук издаје уз другу књигу своју. У овом дому и преко Копитара Вук долази у додир са многим пољским научицима. Године 1816. излази у *Новинама србским* у Бечу велики приказ Линдеова пољскога речника, свакако по Копитарову диктату, а у њему се на више места говори и о раду на српском речнику, односно о потреби таквога речника. Приватно се пак добро знало да то ради Вук. За сваког Пољака било је то довољно да Вуково име повеже с Линдеом, а и с пољском науком уопште.

Можда је глас о Вуковим књигама најкасније допро до Вилна, где Мицкјевич и његови другови, чланови друштва филомата, прате шта се пише код осталих Словена и реферишу често на својим састанцима о значајнијим појавама. Вук је морао привући њихову пажњу нарочито као скупљач и популаризатор народне поезије. Јер филомати мисле да своју књижевну делатност освеже народским елементима што више, мало касније то ће постати једна од најважнијих црта њихова стваралаштва. Није случајно Мицкјевич прву збирку песама, историјски значајну као почетак снажнијег романтичарског таласа, назвао **Баладе и романсе**, где је узео за предмете народне приче и легенде. Зато претпостављам да је и прича о веома запаженим Вуковим збиркама српских народних песама морала бар делимично допрети и до филомата.

Сасвим сигурно су за те песме сазнали после Вукове посете Пољској и после онога што је наступило као последица те посете.

Вук је, наиме, крајем 1818. године свратио у Пољску на путу за Русију и ту обишао повећи број најистакнутијих пољских слависта. Прво је у Кракову обишао Банткеа и још неке личности. Његова писма Копитару о тим посетама и сусретима сведоче како је свуда сјајно дочекиван. „Бантке ме дочекао лијепо и **частио** ме сваки дан” – каже Вук. И још подвлачи реч „частио”. Слично разиграно расположење показаће Вук и онда кад јавља Копитару како су га примили у Варшави. Најпре највећи тадашњи пољски научник слависта Линде. „Е мој брате! Линде је **пан** велики; он нек се не каје што се учио и мучио; али има и посла сила” – говори Вук о своме сусрету с Линдеом, код кога је био код куће и више пута с њим расправљао о веома тананим језичким питањима, о чему има трагова и на другим местима у делима Вуковим.

Највише је за популарисање Вука у Пољској учинио познати сакритолог Валентин Скорохуд Мајевски. Понесен сусретом с Вуком, Мајевски је написао у часопису *Pamiętnik Naukowy* чланак о Вуку. Представио је он ту Вука и као ратника, устаника из Карађорђева устанка, чак официра, који је после угушења устанка изгубио имање, а за устанка је

изгубио ногу „од топовскога зрна”. Онда Вука представља као научника и скупљача народног блага, чиме је почео да се бави пошто је прешао после устанка преко Дунава. Споменуо је Мајевски Вукову граматику, па обе збирке народних песама и речник, издат заједно са „прегледом другог издања граматике”. Затим се Мајевски хвали како му је Вук представио стање просвете код Срба: „С отвореношћу својственом Словенима насликао ми је стање просвете и књижевности код Србљана (тако Мајевски стално назива Србе), као и препреке које коче напредак обеју”. Затим Мајевски пише о народним песмама. Лирске су песме „тужне”, а епске певају дела старих српских јунака. Истаћи ће Мајевски још да Вук има скупљених народних песама за дванаест до петнаест књига као што су две већ издате. Мајевски онда даље говори како је и сам читао неке Вукове рукописе и није се могао „наситити” лепоте „србљанскога језика због његове хармоничности, коју му дају особито дужине”. А да би и другима показао колико је то сличан језик пољском, Мајевски каже како је за кратко време већ могао уз помоћ речника да чита на томе језику и добро да разуме. Да би се још боље поверовало његовим речима, Мајевски додаје у пољској транскрипцији четири српске лирске народне песме. Можемо рећи да су све из II Вукове књиге, и то су биле песме: **Риба и дјевојка** (бр. 1), **Шта би која најволила** (бр. 3), **Дјевојка сама себе описује** (бр. 9) и **Туђа мајка зла свекрва** (бр. 10). Уз ове песме даје превод само неколико речи, хотећи тиме да каже како је лако Пољаку да разуме ове песме уз врло малу помоћ.¹

Ово је била највећа реклама за Вука и то је свакако највише учинило да се о Вуку почело много више говорити у Пољској. Тада је и Мицкјевичево друштво сазнало нешто више о Вуку и нашим народним песмама. Зато ће крајем 1819. године најбољи Мицкјевичев пријатељ и велики љубитељ народног песништва Јан Чечот написати своје другу: „Zaczalem i ja czytać w Pamietniku Naukowym serblanskie piosenki: co za przedziwne, jakie wdzieczne! Chcialem Ci jдне przepisać, ale musiales je czytać”²

(И ја сам почео да читам у П. Н. Сербљанске песмице: како су пре-красне, како су дражесне! Хтео сам да ти препишем једну, али морао си их читати). Вероватно је Чечот био у праву: свакако су сви његови другови читали те песме у поменутом врло познатом варшавском часопису а на првом месту их је морао читати Мицкјевич. У то не треба сумњати.

¹ Ђорђе Живановић, *Први Вукови сусрети с Пољацима*, Вуков зборник САНУ, Београд, 1966, стр. 291–315.

² J. Czubek, *Korespondencija Filomatow*. Krakow, 1913, I, стр. 142.

То је био почетак интересовања за нашу народну поезију и за Вука. После тога су се на све стране почели појављивати преводи ових песама, писало се о њима, а увек при говору о тој поезији говорио се и о Вуку. Ти и такви разговори бивали су много богатији и разноврснији за Мицкјевичева боравка у Русији (1824–1829). Он је ту стално у друштву најистакнутијих руских књижевника и слависта, који му помажу да се и сам обавештава боље о словенским књижевностима, па и о нашој народној поезији. Колико га је ова тема прогањала нека потврди макар само чињеница да је уз Пушкина и сам препевао једну песму из Меримеових мистификација, не знајући шта у ствари преводи. Али је жеља постојала. Свакако је с Пушкином могао већ тада прелиставати и понешто читати из Вукових збирки, јер је Пушкин имао лајпцишко издање ових песама из 1823.

Али то су све претпоставке. Неке од тих претпоставака имају много основа да им се потпуно верује. Али ми се овом приликом на томе нећемо задржавати, јер је то донекле и познато, и нас не би одвело даље у упознавању односа Мицкјевича према Вуку.

Изузетно се заинтересовао за нашу народну поезију и за Вука Мицкјевич 1840. године када је постао професор словенских књижевности на Француском колеџу (Collège de France). Познато је да је на овој високој школи основана таква катедра 1840. године и то свакако с мишљу да буде поверена баш Мицкјевичу. И зато што је био познати велики песник и још више зато што је био Пољак. То је имало тада у Француској особити значај, јер је имало политичку позадину: Француска је желела да се представи као већи пријатељ малих словенских народа од Русије. Познато је исто тако да је тада у овој земљи било највише пољских емиграната и да је њихов вођ кнез Адам Чарториски играо врло значајну улогу у европској политици, захваљујући баш помоћи Француске и Енглеске. Али вратимо се Мицкјевичу.

Чим му је поверена катедра словенских књижевности, Мицкјевич је увидео колика га одговорност очекује. Зато се расписао на све стране и од пријатеља тражио књиге потребне за предавања. Нарочито је много пута и од више њих тражио српске народне песме. Јер је већ при самом почетку говорио и о тој поезији. Тако ће у првом курсу, у предавањима од XV до XXII, тј. од 16. II 1841. па до 19. III 1841, говорити о тој поезији. Али је Мицкјевич увек желео да својим слушаоцима представи уопште живот словенских народа. Зато му је било потребно и оно што је писано о животу српскога народа и о обичајима његовим, да би многе појединости из песама могле бити правилно схваћене. Онда се морао осврнути и на историју његову, да би јасније могао да представи неке личности из

народне поезије. Знамо колико је мољакао да добије неке појединости о времену Марка Краљевића и приликама у Србији. И набавио је доста књига о свему томе. Доста му је дао предговор преводиоца наших народних песама на немачки Терезе фон Јакоб, боље познате по псеудониму Talvj. Њене преводе Мицкјевич је имао у рукама. Ми бисмо са своје стране додали да је исту улогу могао да одигра и предговор уз француске преводе наше народне поезије Елизе Војар. Јер је она преводила с поменутог немачког превода, а и предговор је превела цео. И ове преводе, штампане 1834, у две књиге, имао је Мицкјевич такође у рукама и служио се њима. Мицкјевич је најзад имао и Вуково лајпцишко издање из 1823–1833, све четири књиге. По неким Мицкјевичевим подацима о певачима рекло би се да се нарочито добро служио Вуковим предговором уз четврту књигу. Значи да је читао и Вуков српски текст. Сва је прилика да се често служио и оригиналним српским текстом народних песама.

Изненађује Мицкјевичево изванредно познавање црногорског живота и обичаја. То познавање је било тако богато да је тешко било замислити неког Европљанина који би могао бити толико истинит и разноврстан у приказивању многих појединости из овога живота. А он је ипак био те среће да је нашао једну немачку књигу неког „немачкој путника”, како ће на више места назвати писца ове књиге, јер је књига била непотписана. Шта више, Мицкјевич наводи овога писца чак и онда када жели да побије погрешна мишљења многих других који су писали о тим питањима. Осим тога, Мицкјевич ће се на ово дело позивати врло често и онда када то не каже, што сведочи да је њему поклањао особито поверење, да га је одлично познавао у танчине. Мицкјевич нигде не наводи ову књигу са пуним насловом, али каже да је изашла у Штутгарту код издавача Коте. Свакако ова чињеница служи на част Мицкјевичу што је из низа књига о Црној Гори и уопште о Србима истицао толико баш ову.

Није се тешко досетити да је у питању била Вукова анонимно издата књига **Montenegro und die Montenegriner**, са поднасловом **Ein Beitrag zur Kenntnis des europäischen Türkei und des serbischen Volkes**, изашла у збирци **Reisen und Länderbeschreibungen** 1837. године. Још 1934. године краковски професор универзитета Хенрик Батовски утврдио је ово и на неколиким примерима показао сасвим убедљиво да је Мицкјевич доиста имао Вукову књигу и да се њоме користио.³ То су прихватили и сви они који су касније о овоме писали.

³ Хенрик Батовски, *Један непознати извор Мицкјевичевих предавања о Југословенима*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1934, 1–5.

Па ипак остало је још нешто да се каже о овоме.

Мицкјевич је врло често општио с овом Вуковом књигом. Не само онда када је говорио Црној Гори и Црногорцима, него и у многим другим приликама, када му је узгред падало на памет да неке појединости или наводе поткрепи и црногорским обичајима. Кад знамо пак да је Мицкјевич своја предавања говорио слободно, само уз мањи број ситнијих бележака, можемо сасвим слободно тврдити да му је Вукова књига морала бити свакидашњи приручник, да је морао знати скоро напамет, кад се тако често позивао на податке из ње, и то онда када би се тешко могло надати да ће то моћи да учини. Ово нарочито истичем, јер ће се појединости из ове књиге налазити расуте по многим његовим предавањима. Ето, већ у првом предавању, негде око половине, Мицкјевич ће споменути Црногорце који по обичајима својим представљају веома занимљиво словенско племе са многим особинама општесловенским, исконско словенским. И даље, у истом предавању, биће нешто ситнијих мисли које су такође простекле из Вукове књиге. Ова чињеница показује да је Мицкјевич већ од првог предавања познавао добро Вукову књигу. Можемо поћи и даље. У IV предавању Мицкјевич говори о притиску на словенска племена и о њиховом повлачењу у планинске крајеве да би се сачувала од уништења. У истом предавању, мало даље, проговориће Мицкјевич непосредно по Вуку о Црногорцима и о епским песмама које постају код њих, о јуначким делима њихових предака. Па ћемо тако и у VI предавању прочитати неке појединости како у Црној Гори нема сталне централне власти, што је из Вука, па ће онда даље доћи и подаци о породичној својини код Црногораца. То су појединости које се налазе у предавањима пре но што је Мицкјевич почео да говори о нама и нашој народној поезији, онда када то не бисмо очекивали, када није непосредно реч о Црној Гори или Црногорцима. Тих и таквих података има толико да их не мислим овде набрајати. Било би много, а многе од тих појединости споменуте су већ у неким ранијим радовима о овом питању.

Најзад, Мицкјевич од свих наших народних песама највећу пажњу посвећује песми **Женидба Максима Црнојевића**. И то је било свакако под Вуковим утицајем, јер је он рекао за ову песму да је „једна од најдужијех и најљепшијех народнијех пјесама”.

Можда бисмо се могли зачудити што Мицкјевич није знао да је писац ове књиге био Вук. Онда би јој много више поверења посветио, у то не треба никако сумњати. Јер је Мицкјевич на више места у својим предавањима говорио о Вуку, о његовом начину скупљања народних песама, као и о певачима од којих је Вук песме бележио, представљајући сасвим јасно сав значај Вукова посла. Мицкјевич је могао знати да је писац ове

књиге био Вук. Многи научници су то знали, међу њима и многи Пољаци. Одмах после изласка Вукове књиге написао је П. Ј. Шафарик приказ у Часопису Чешкога музеја и ту рекао да је писац ове књиге Вук. Шафарик, додуше, то каже не сасвим одлучно, али ипак убедљиво: „према тврђењима”, чиме хоће да каже да није у то сасвим сигуран, али ваљда више зато да не би открио Вукову анонимност, него зато што доиста не био сигуран у Вуково ауторство.

Негде почетком 1840. године у Паризу је познати француски географ Ами Буе (Boué) издао књигу **La Turquie de l'Europe**, у којој има нешто података из Вука, и тада се каже да је писац ове ствари сазнао „од господина Вука”. Додуше, Ами Буе не спомиње наслов Вукове књиге, али је Мицкјевич могао сазнати од некога свог пријатеља да је писац те књиге Вук. А могао се и досетити, ако је пажљиво читао Буеву књигу. Знамо пак да је читао и да је имао у рукама.

Најзад, могао је Мицкјевич о овоме сазнати и преко једног пољског научника, којег наводи и свакако га познаје по ономе што је писао. Тај пољски научник био је Ромуалд Хубе, познати пољски историчар словенског упоредног права. Њега Мицкјевич чак наводи у своме VI предавању. Односно, не баш њега, него једно дело које је написао Хубеов брат, али је Ромуалд у томе делу дао читав низ својих напомена и допуна, тако да се то дело о словенском наследном праву увек наводи као заједничко дело двојице браће Хубе. Ромуалд Хубе је, наиме, у пољском петроградском листу *Tygodnik Petersburski* током 1839. године штампао повећи извод из Вукове књиге, у шест наставака. И даје пун наслов књиге, а у тексту у више махова спомиње Вуково име као писца те књиге. Овај подужи извод морао је бити познат пољским научницима и књижевницима, Мицкјевичевим пријатељима, јер је поменути петроградски недељни лист био читан у свим круговима пољским, макар зато што се многи нису слагали са ставом редакције и сарадника тога листа.⁴

Као што се види, могућности је било да Мицкјевич сазна ко је писац књиге **Montenegro und die Montenegriner**, па ипак није сазнао и није се користио Вуковом књигом као Вуковом. Штета, свакако би јој онда указао још веће поверење и могао би се похвалити да се позива на Вука када га наводи. То би сигурно учинио, ценећи по похвалама које је исказао о Вуку.

⁴ Ђорђе Живановић, *Пољски извод из Вукове „Црне Горе”*. Ковчежић – Прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд, 1972, X, 104–120.

Друго питање којега бих се желео дотаћи могло би се назвати: каквог Мицкјевича познајемо – нека ми буде допуштено да употребим туђ наслов за своје мисли. Ово питање могло би гласити: **како је и шта** Мицкјевич говорио о Вуку, нама и нашој народној поезији. Кад пак истичем питање: **како?**, то се повезује са неким другим важним појединостима, које морамо имати овом приликом у виду. Од њих ће зависити какав су утисак изазивала Мицкјевичева предавања, како их је публика примала, како је на њих реаговала. А исто тако и каква је публика била.

Француски колеџ у Паризу није био обична висока школа. То је пре била јавна говорница намењена широкој публици, али широкој публици посвећеној у многа питања друштвеног и културног живота, свакако боље обавештеној од обичних слушалаца универзитетских предавања. Зато на оваква предавања долазе људи свих узраста и из свих друштвених слојева. Наравно, поред самих најближих интересаната – студената. Зато се о овим предавањима много више и чешће говори и дискутује у културним и књижевним круговима, о њима се врло често пише у штампи, публика на та предавања реагује много разноврсније и дубље.

Политички значај Мицкјевичевих предавања јасан је ако се познаје констелација снага у тадашњој Европи. Француској је, наиме, у томе тренутку било веома стало да се покаже Европи како се она стара о малим словенским народима више него велика словенска Русија. Мицкјевичу је ова политичка основа била сасвим јасна. Али је он имао још једну велику мисао водиљу, која се често превиђа када се говори о Мицкјевичу професору, јер се обично пажња посвећује завршним месецима његових предавања, када су ова добила нешто другачији смер. Оно пак што је имало да буде основа његова става исказао је Мицкјевич већ у првој лекцији, у својој експозицији: „Мој дуги боравак у разним словенским земљама, благонаклоност на коју сам онде наишао, сачувана сећања уследили су ми, јаче него што би учинила било каква теорија, осећања јединствености нашега рода; никада ме није престало занимати питање: шта је било почетак наших несугласица, каква може бити основа нашег будућег јединства”. И даље, Мицкјевич завршава то прво предавање скоро пророчанским речима: „Језик и књижевност чине једину спону међу нашим народима; кроз књижевност осећамо се сви браћом и синовима једне отаџбине. То је једина област која представља заједничку својину свих нас. Подједнако нам лежи на срцу да буде представљена њена вредност. Ујединимо се на томе неутралноме пољу, једином чију неутралност сви поштујемо. Такво интелектуално поље представљају за мене на земљи

зидови ове школе. Једино се ту могу без узајамнога неповерења срести Пољак и Рус, Чех хусовац и Чех католик, моравски брат и калуђер са Атоске горе, илирац који употребљава глагољицу и Србин који се служи ћирилицом, Литванац и козак. Да, господо, међу зидовима ове дворане желим да видим симбол нашег будућег уједињења”.

То су све биле крупне и значајне мисли. Мисли скоро револуционарне, ако се ставе у оквир свих тежњи и жеља да се Словени збришу из Европе, или да се сви мали слију у један велики народ.

Мицкјевич је друкчије мислио и то му може служити на част.

Свестан како се мало познају словенски народи уопште на Западу, Мицкјевич је већ на почетку истакао да ће морати често да говори о историји тих народа, о њиховим обичајима, о њиховим традицијама и навикама, и о свему ономе што би ваљало разјаснити да би се разумела књижевност ових народа.

Мицкјевич је био песник а не научник. Он је тога био свестан и тако је желео и да обавља своју функцију професора словенских књижевности. Он је свакако више рачунао на своју речитост него на научничку спремност. Тога су морали бити свесни и они који су му поверили овај посао, с тим су вероватно рачунали, бар донекле. Зато ће Мицкјевич опет у првом предавању, скоро у првим реченицама упућеним париским слушаоцима, рећи и ово: „Позван сам да узем реч у име књижевности народа с којима је мој народ прошлошћу својом и будућношћу тесно повезан, да узем реч у тренутку када је реч моћ, а у граду који је престоница речи”. Из овога се јасно види да је Мицкјевич много полагао на реч. То је разумљиво ако знамо нешто више о неким његовим личним особинама, ако знамо какав је он био поклоник исказане речи и њенога дејства.

О овој Мицкјевичевој особини треба проговорити коју реч више, јер ће нам онда бити јасније како је могло бити прихваћено оно што је долазило публици из Мицкјевичевих уста. Читав низ података имамо који нам сведоче да је он био човек необичних способности да оживи реч да би потпуније деловала на слушаоце. Навешћу нешто потврда за то од људи који не би имали разлога да Мицкјевича без какве изузетне оправданости толико и тако хвале.

Познато је да је руски суд осудио Мицкјевича 1824. године на прогонство у дубину Русије због ширења „неразумног пољског национализма”. Било је то у вези са осудом и кажњавањем читаве пољске омладинске организације филомата, која је својим радом сметала погледима и жељама царске позиције. И тако је Мицкјевич морао напустити своје Вилно и кренути у Русију, не знајући како ће његов даљи живот изгледати. Морам истаћи да је Мицкјевич дошао у Русију као свој међу своје. Прихватили

су га сви млађи и напреднији руски књижевници, он је постао стални и нераздвојни члан и учесник књижевних скупова и књижевних и господских салона. Тако за боравка у Одеси, где је најпре био, као и за дужет боравка у Москви. Пет пуних година провео је тада Мицкјевич у Русији, ту штампао неке своје књиге и стекао велики број искрених пријатеља. Руски књижевници су га изванредно примили и прихватили. Зато ће о њему рећи књижевник М. Пољевој: „Ко год је изблиза упознао Мицкјевича свако га је заволео”, и то свакако не само као песника, јер није било у Русији толико људи који су могли да читају његове песме, мада је било већ тада и нешто преведених на руски, али је он „привлачио узвишеношћу погледа, огромном свестраношћу знања и некаквом особитом добродушношћу, само њему својственом”. Да мало даље проговори и о утиску који изазивају Мицкјевичеве речи: кад проговори, вели даље Пољевој, постаје „прави чаробњак; очаравајући своје слушаоце, он прави сјајне импровизације, пуне садржајне лепоте”. Посебно место у свакој успомени о Мицкјевичу заузимају речи о његовим изванредним импровизацијама и о изузетним способностима да реч пренесе на слушаоца, који су увек дубоко доживљавали сваку његову исказану мисао. Књижевник кнез Вјаземски посветио је Мицкјевичу такође низ ванредно ласкавих речи. Најпре ће истаћи како се Мицкјевич понашао сасвим природно, не правећи од себе какву политичку жртву. Зато је свуда био радо виђен гост: „у кабинету ученога писца, у салону галантне даме, за столом веселе дружине”. Сећајући се пак једне Мицкјевичеве импровизације, Вјаземски ће речи и ово: „Жуковски и Пушкин, дубоко узбуђени, били су усхићени”. О тој способности Мицкјевичевој писаће Вјаземски чак и у писму својој жени, говорећи о једној књижевничкој седељци код Пушкина. Мицкјевич је импровизовао – вели Вјаземски – на француском. Све је заносио „снагом, богатством и поезијом својих мисли... Та импровизација изазвала је изванредан утисак. Он је био сав узбуђен, а сви смо ми слушали с устрепталашћу и са сузама у очима”. Пишући о другој једној Мицкјевичевој импровизацији, Вјаземски ће се овако наљутити на царску полицију и њене главне представнике: „И помисли да таквога човека прогањају, да пијани Новосилџов и подли Бајков могу да се поигравају његовом судбином. У лепим временима живимо, нема шта!” И Пушкин је, свакако мислећи на ове Мицкјевичеве способности, написао незавршену приповетку **Египатске ноћи**, у којој је представио циркуског импровизатора који својим песничким способностима застиђује признатог песника.⁵

⁵ Ђорђе Живановић, *Мицкјевич и Пушкин*. Живи језици, Београд, 1957, I, 15–29.

Ове Мицкјевичеве способности вероватно су дошле у пуној мери до израза онда када је постао професор у Паризу. Његове речи морале су носити и заносити слушаоце. У то не треба сумњати. Особито онда кад је говорио о песничким темама. А шта се могло за њега пожелети при-мамљивије него што је могао већ на почетку свога првога курса да говори доста о нашој народној поезији, и то уз врло много цитата? Морам подвући и истаћи да Мицкјевич у својим предавањима никада није дао толику количину цитата као онда када је говорио баш о нашој народној поезији. То би морало значити да никада није био песнички тако понесен као за време баш ових предавања.

О Мицкјевичу као предавачу било је доста осврта у тадашњој европској штампи. Нарочито француској. Али је било одјека и ван Француске. То сведочи о великој популарности тих предавања. И о пажњи која им је указивана. Тако је и код нас Милош Поповић, старији брат Ђуре Даничића, иначе уредник **Новина србских** и **Подунавке** у Београду, штампао један чланак о Мицкјевичу као предавачу. Пуно ту има занимљивих мисли. Оне показују да је било оправдано оно што се говорило о Мицкјевичу предавачу, јер је ту било доста веома похвалних запажања. „Овде (тј. у Колегијуму француском, како је раније већ речено – **Ђ. Ж.**) он сада учи, окружен гомилом младежи до које је слава његова имена допрла” – читамо у томе чланку. Писац чланка се даље сећа Мицкјевича какав је представљен на слици пољског сликара Штатлера или на вајарском делу француског вајара Давида д’Анжеа. Писац види не само племените песникове црте лица, него види и замишљен поглед професоров и „ватру у љубави пламтећег срца”. Па онда читамо даље: „Озбиљност времена говори из његових уста. Нешто мраморнога почива на лицу овог славног Пољака. Глас му је јасан. Француске речи живо, оштро изговара”. У његовим речима нема ни ласкања, ни љутње, на лицу се никад не може опазити нерасположење. Онда се даје опис песникова спољашњег изгледа. Нарочито се истиче скромност његова одевања. „С његови, силу и крепост изражавајући усана, истичу неискићене, али баш зато силне речи. Кадкад му фали потребни израз; он га тражи и – нађе га. Слушатељ осећа све онако исто како је се у мислима говорника, док је говорио, развијало.” После тога долази поглед на Мицкјевичева предавања о Словенима, како он историју Словена тумачи, особито шта мисли о будућности Словена.

Ово што је Поповић писао о Мицкјевичу био је само превод, управо извод из много већег чланка, који је штампан у аугзбуршких новина **Allgemeine Zeitung**. О томе се може наћи више података на другоме месту.⁶

⁶ Ђорђе Живановић, *Милош Поповић о Мицкјевичу*. Прилози за књижевност, Београд, 1958. XXIV, 49–71.

Француске власти и француска јавност уопште придавале су велики значај овим предавањима. То су прихватили и Пољаци који су живели као емигранти у Паризу и читавој Француској, а и други Словени који су тих година боравили у француској престоници. На та предавања су долазиле многе истакнуте личности тадашњег француског литерарног и књижевног живота. Не наводећи имена, доста је ако кажем да је то био догађај прве врсте у Француској. То потврђује и све оно што је о тим предавањима и предавачу писано у француској штампи. И не само у штампи. Такође ће А. Дименил (*Dumesnil*) у једном писму упућеном родитељима, то значи писму сасвим приватног карактера, рећи и ово: „То је највећи књижевни и научни догађај ове године у Латинском кварту”⁷.

Могу додати да је на тим предавањима било и нешто наших људи, мада је било доста тешко добити место. Ту је најпре стари дубровачки госпар Сорго-Соркочевећ, последњи конзул републике Св. Влаха у Паризу, иначе познати научни радник; ту је затим Никола Васојевић, познати авантуриста и личност којој се тих година у Француској поклањала много већа пажња него што је заслуживала, али је он уопште сматран за неокруженог кнеза Црне Горе, јер се сам тако представљао; морало је бити и нешто младих Срба из Србије, од оних који су 1839. као питомци дошли у Париз да студирају различите науке; за једног скоро сигурно може се рећи да је био, и то Константин Николајевић, касније познати историчар и политичар, најпре наш капућехаја у Цариграду, а онда мистар у Србији и зет кнеза Александра Карађорђевића.

Још нешто треба рећи о овим предавањима.

Два прва предавања сачувала су се по забелешкама оних присутних слушалаца, већином Пољака, који су покушавали да забележе пажљиво скоро сваку реч Мицкјевичеву. Одмах се показало да је то врло тешко. А како се сматрало уопште да та предавања треба да буду сачувана за потомство, већ од трећег часа у дворани се налази стенограф који бележи све. После се са тих стенограма скидао текст и одмах преводио на пољски и немачки. Тако су се после сваког годишњег Мицкјевичевог курса појављивала његова предавања у два издања. Пољско је излазило најпре као додаток једног пољског листа, па се исти текст преламао касније и за књигу. Мицкјевичева предавања су забрањена 1844. године, односно, боље рећи, наредбом прекинута. Он се био сувише повео за месијанистичким учењем Анђеја Товјањског, па је кроз своја предавања више био проповедник тога учења, него што је био прави професор словенских

⁷ Zofia Makowiecka, *Kronika zycia i twórczosci Mickiewicza*. Pazdziernik 1840 – maj 1844. Warszawa, 1968, стр. 44.

књижевности. Тек нешто касније, 1849. године, дошло се на мисао да се Мицкјевичева предавања издају и на француском, свакако највише према стенограмима, а у неким деловима и према изменама и допунама самога Мицкјевича. И тако се појавило и француско издање ових предавања. Пољско и немачко издање више пута бивају обнављана током прошлог и нашег века. Ваља истаћи да је Мицијевич при припреми француског издања највише интервенисао у трећем и четвртном курсу, а најмање је то чинио, јер је био и иначе сувише ангажован политички те године, у првом и другом курсу. Нас особито занима први курс, у којем су предавања о нашој народној традицији.

Тако су Мицкјевичева предавања сачувана на три различита језика касније издавана од различитих приређивача, понегде мењана и дотеривана, већ према томе каквог се начела издавачког придржавао који од тих издавача. Последња издања, која се сматрају за најбоља, то су такозвано Народно издање (Narodowe) и друго Јубиларно (Jubileuszowe) из 1955. Тим се издањима углавном сви служимо. То је у ствари пољски превод Мицкјевичевих предавања.

Зашто су биле потребне интервенције каснијих издавача?

Мицкјевич је своја предавања говорио слободно. Излазио је за катедру само са малим забелешкама, у којима су се већином налазили цитати. Стенографи су зато бележили оно што је он говорио као своје излагање, а кад би почео да цитира, они су често испуштали поједине делове, сматрајући да ће те цитате моћи да попуне из песникових бележака. Остаје отворено питање како су вршене те допуне при превођењу ових предавања на пољски и немачки језик. Сумње су сасвим разумљиве и оправдане. Мицкјевич није морао све да искаже што је имао у својим забелешкама. Понешто је пак могао имати у забелешкама само назначено, а при говору то проширити, јер је могао понешто тако добро знати да му нису биле потребне ни забелешке. А многе белешке је могао разрађивати, могао је чак и цитате украшавати извесним својим ситнијим и неприметнијим додацима. Како све ово изгледа врло добро зна свако ко је било када иступио јавно и говорио на основу бележака. Зато је дошло до тога да не можемо баш увек бити сигурни како је изгледао у појединостима Мицкјевичев изговорени текст. Је ли баш онакав какав се налази у пољским, немачким или француским издањима? А тек какав је изгледао после многих редакција и интервенција? Постоји усталом још једно важно питање: желели бисмо да имамо Мицкјевичев текст онакав какав је говорен на предавањима, то је сигурно. Тај текст је одјекивао у дворани Француског колежа, тај текст је долазио до ушију Мицкјевичевих слушалаца. Према томе тексту они су реаговали у самој дворани, за време самих предавања. То је најважније.

Али ако хоћемо да ценимо и оно што је Мицкјевич унео као какву мању измену у француски текст, онда и то треба прихватити као Мицкјевичево, јер то и јесте. Иако се понекад доста чудно тумаче песникове речи у предговору уз француско издање да је он аутор овог дела (тј. текста тих предавања), али их није написао. Ми данас то тако не бисмо рекли, јер је и издиктирано дело исто што и написано својеручно. Он је то рекао више да би објаснио настанак текста предавања.

Кад узмемо у обзир све ово што сам рекао о Мицкијевичевим предавањима, биће јасно зашто сам поставио и питање: **шта** је Мицкјевич говорио? У штампаним текстовима најгоре су прошла она места која су испуњена цитатима, она су вероватно најмање верна ономе како је и шта је Мицкјевич говорио. Међутим, баш у предавањима о нашој народној поезији Мицкјевич је дао највише цитата и најчешће се позивао на појединости из саме поезије. Свакако је у та предавања уносио највише песничке ватре, уживљавања у лепоте те поезије. А ту нисмо много сигурни шта је баш говорио. Зашто то тврдим, видеће се само из неколико појединости које проистичу из упоређивања појединих текстова, као и из поступака појединих издавача тих текстова.

Када је наш први преводилац ових Мицкјевичевих предавања још четрдесетих година прошлога века већ спомињани Милош Поповић пружао српским читаоцима текст ових предавања, поступио је овако: текст је преводио с немачког, а када је у томе тексту наилазио на цитате из наших народних песама, он је просто узимао одговарајуће одломке текстове из Вукових збирки. Дакле, он није преводио оно што је Мицкјевич цитирао и како је цитирао, него је узимао оригинални текст. Зачудо, овакав поступак Милоша Поповића постао је тако прихватљив, јер су се издавачи Мицкјевичевих предавања старали да им текст буде што читљивији и приступачнији широким читалачким круговима, да су и они тако почели поступати. Само нису давали цитате у оригиналу – то је разумљиво – него су прибегавали обично најбољим песничким преводима наших народних песама и у Мицкјевичева предавања уносили препеве других песника. Тако смо добили веома мешовит текст: с једне стране Мицкјевичевих дела, која сам већ споменуо. Па је тако поступио – држећи се начела пољских издавача – и наш последњи преводилац ових предавања, којим се наши читаоци једино и могу служити, јер је једини потпуни превод ових предавања.⁸ И у том нашем преводу с пољског имамо Мицкјевичев текст онда када је он слободно говорио, а цитати из наших народних пе-

⁸ Адам Мицкјевич, *О српској народној поезији*. Превео Стојан Суботин. Цетиње, 1955, стр. IX – 155.

сама дати су из Вука. Је ли то онда оно што је говорио Мицкјевич? Свакако да није. Овако се пољски текст врло лако чита, то је истина, па тако и наш. Па ипак нисам никако за овако поступање при издавању Мицкјевичевих предавања. Можда у томе донекле претерујем, али сматрам да се у тим предавањима мора видети и Мицкјевич и његови погледи, а не само да то читамо као текст о нашој народној поезији.

Како овакав поступак може завести у заблуду свакога читаоца Мицкјевичевих предавања нека покажу само неколики примери.

На почетку предавања о Србима, на крају XV предавања, Мицкјевич говори о првим српским владарима, па се зауставља на Немањи. После тога читамо у последњим издањима па и у нашем преводу: „Он је имао (тј. Немања) три сина, од којих је настарији постао његов наследник. Млађи, посвећен манастирском животу и представљен као апостол, епископ, писац и ширитељ просвете у тој земљи, познат је под именом светога Саве”.⁹ Тачно је тако и у последњим пољским издањима.¹⁰

А шта је Мицкјевич рекао о синовима Немањиним?

Погледајмо како изгледа француски текст, који је свакако најближи ономе што је говорио Мицкјевич: „Il a laissé trois fils, dont, l'aîné, Sawa, s'est consacré à la vie monastique, et a été le premier archevêque des Serbiens: il est regardé comme l'appôtre de ce pays; le second fils, nommé aussi Étienne, surnommé Perwowenczan (le premier couronné), a régné après son père; le troisième fils, Wuk, eut en partage des terres séparées”.¹¹

Ово једно место показује колико се заблуда одједном намножило услед тога што су се почели текстови мењати. Непотребно, чак штетно. Можда зато да се исправи Мицкјевичева грешка, што је Саву назвао најстаријим Немањиним сином. Мислим да то није било потребно. Мицкјевич ће се и са том грешком остати Мицкјевич, само овако имамо мање могућности да процењујемо његова знања. Овако га не видимо довољно јасно онаквога какав је био. Осим тога, то нам смета да дођемо до његових правих извора. Јер то у ствари није била његова грешка, него Талфијеве. Она је све то и тако казала у своме предговору уз преводе наших народних песама. И још нешто је у свему томе важно. То исто налазимо, опет као превод из Талфијеве, и у преводу француском Елизе Војар. Али можемо на основу само овог једног цитата тврдити да је Мицкјевич ово све рекао према Талфијевој а не према Војаровој, иако је лако поверова-

⁹ Адам Мицкјевич, *О српској народној поезији*, стр. 2.

¹⁰ Adam Mickiewicz, *Dziela*, Warszawa, 1955, VIII, 190.

¹¹ Adam Mickiewicz, *Les Slaves. Cours professé au Collégé de Francé par...* Paris, 1849, I, 207.

ти да му је могао бити приступачнији француски него немачки превод. Јер онда не би морао ништа да преводи, него само да наводи. Ево зашто то кажем. Мицкјевич спомиње Стеванов назив „Perwowenczan”, написан пољски и објашњен у загради као „le premier couronné”. Све то тако пише код Талфијеве, само што је наведена реч написана на немачки начин, тј. са „tsch”, а у пољском је то „cz”, и са „i” на крају, дакле: „perwowentschani”, а и са преводом: „zuerst gekrönt”. Војарова је ове речи непажљиво преписала из Талфијеве, или је пропустила да коректорску грешку исправи, тек наведена реч код ње гласи „renwo wentscham”. Ту је Војарова најпре начинила две речи, јер није знала да је то једна реч, затим је можда своје непажљиво преписано „r” прочитала као „n”, па је дала и немачки начин писања „tsch”, што би на француском било „tch”, а на крају није разумела завршетак „ni” код Талфијеве, него је „i” повезала са „n” и начинила „m”, што нема никаквог смисла. То су рекао би неко, ситнице. Да, али те ситнице нам показују јасно да Мицкјевич није употребљавао француски превод Војарове него немачки Талфијеве, чим је поступио добро онда када је Војарова погрешила. То све може пружити једна ситница. Узмимо сада који цитат из народних песама.

Споменимо најпре једно место из косовске песме о ухођењу турске војске. Оно познато место кад Косанчић каже Милошу:

Сви ми да се у со претворимо,
Не би Турком ручка осолили.

Тако је у нашем преводу.¹²

Ако узмемо последње и најбоље пољско издање Мицкјевичевих предавања, оно јубиларно, прочитаћемо у њему ове речи:

Wo osolić nam moga wieczerze.

(тј. јер нам могу осолити вечеру).

У напомени издавача на крају књиге, уз ову песму читамо овакав текст: Зморски је овај стих превео боље:

Zebysmy sie wszyscy sola stali,
Nie byloby Turkom do wieczerzy.

(тј. да се сви претворимо у со, не би било Турцима за вечеру).¹³

¹² Адам Мицкјевич, *О нашој народној поезији*, стр. 38.

¹³ Adam Mickiewicz, *Dziela*, Warszawa, 1955, VIII, 399.

Онај први превод, који је штампан у самој тексту предавања, потиче од Мицкјевичева савременика и пријатеља Бохдана Залеског. Као што се лако може запазити, ни други препев није сасвим тачан, јер се у њему говори о вечери а не о ручку, како је у оригиналу. Али је свакако бољи од онога који се налази у штампаном тексту.

А шта је на томе месту рекао Мицкјевич?

Његов превод је – судећи према француском тексту – врло тачан и у прози. Ово је нарочито важно истаћи зато што ову песму није превела Талфијева, па је нема ни код Војарове, што значи да је Мицкјевич морао преводити са српског оригинала. И није погрешно. За његово разумевање српског текста врло похвално: „...si nous nous changions, nous tous, certes, tant que nous sommes, en bloc de sel, in n’y aurait pas assez de sel pour assaisonner le repas des Turcs”.¹⁴ Овај превод Мицкјевичев је нешто тежак, оптерећен неким непотребним речцама и понављањима, али је тачан. Остали то нису.

Она „wieczera” увукла се у оба наведена пољска препева из првог пољског превода Мицкјевичевих предавања, који је начинио Феликс Вротновски, јер код њега читамо: „Gdybysmy wszyscy ile nas jest Serbów zamienili się w bryle soli, jeszczeby jej nie stało na jedna wieczerze”. Вротновски је додао и неке појединости, нека јача истицања, али се код њега први пут појавила „вечера” место српског „ручка”.

Или да узмемо друго место из исте песме. Она је врло погодна – као што рекох – зато што је Мицкјевич морао сам преводити са српског, немајући ни немачког ни француског превода. То је место:

Да ти имаш крила соколова,
Па да паднеш из неба ведрога,
Перје меса не би изнијело.

У пољском најновијем издању читамо на томе месту препев:

Zebys, bracie, miał skrzydła sokole
I sokolem spadł nagle z obłoków,
Nie zostanie kosteczki ni piórka.

(тј. кад би, брате, имао соколова крила и кад би наједном као соко пао из облака, не би остало ни кошчице ни перца). Код првог Мицкјевичевог преводиоца на пољски, Вротновског, налазимо ту нешто другачији текст: „Gdybys miał skrzydła sokole i mógł zlecieć z góry, jeszczebys nie dostał

¹⁴ Adam Mickiewicz, *Les Slaves*, стр. 236.

sie tam bezpieczny i caly” (тј кад би имао соколова крила и могао слетети одозго, ипак не би стигао тамо сигуран и читав).

Мицкјевичев француски текст – уколико и тај текст можемо сматрати без резерви за Мицкјевичев, мада највише права има да се тако назове – по нечем је бољи од оба превода: „Si tu prenais des ailes de faucon, si tu tombais du haut du ciel tu milieu de ce camp, tu ne pourrais pas y pénétrer sans perdre ton plumage” (тј. кад би узео соколово перје, кад би слетео из висине услед табора, не би могао тамо да продреш а да не изгубиш перје). Мицкјевич је у другом делу мисли погрешно, то је очигледно, али је нешто од смисла ухватио, бар је прву мисао пренео добро. А што је говорио о продирању у турски табор, тога нема у оригиналу, него је реч о изношењу свога перја, што је сасвим друго. Шта ли би од овога текста начинио да га је разумео? Не сумњам да би га фигура нашега певача веома понела, јер је умео да се одушеви таквим и сличним местима. Ово кажем зато што је на једном месту – да наведем још једно место из исте песме – то показао врло речито: песник Мицкјевич је осетио лепоту нашег текста, па га је чак донекле проширио и можда улепшао. То су стихови из наше песме:

Да из неба плаха киша падне,
Ниђе не би на земљицу пала,
Већ на добре коње и јунаке.

Мицкјевичу се веома свидела ова слика. „Плаха киша” и да њена кап не може пасти на земљу! Додуше, није разумео тачно шта значи „плаха”, ал је схватио да је реч о киши и да капи не могу пасти на земљу. Зато је мало проширио, и то врло успело, текст наше песме, можда онако или слично како би је улепшао или проширио и неки бољи певач, или исти певач у нешто бољем расположењу, у нешто јачем песничком надахнућу. Ево Мицкјевичевог француског текста: „Si une goutte de gluie tombais du ciel, elle ne tomberais pas sur terre, mais sur le casque d’un guerrier, on sur la crinière de quelque beau cheval de guerre”.¹⁵ Овај текст би можда могао бити преведен десетерачки овако: да кап кише падне из небеса, она не би на земљицу пала, већ на калпак каквога ратника, ил’ на гриву доброг бојног коња, или последњи стих дословце: на гриву каквог лепог ратничког коња.

Као што се из овог цитата види, Мицкјевич је погрешно превео последњи стих наше народне песме, проширио га. А како је добро погрешно, како је песнички погрешно! Зато му опростимо погрешку, кад је на

¹⁵ Adam Mickiewicz, *Les Slaves*, срп. 236–237.

тај начин био понесен текстом наше народне песме. Том грешком је још више понео и своје слушаоце, јер је слику донекле обогатио.

Није ли онда грех замишљати Мицкјевича као тумача наше народне поезије онако како га представљају последња пољска издања његових предавања? То је двострука штета. Штета што немамо тачнији текст онога што је Мицкјевич говорио, а још већа штета што по овим текстовима не видимо Мицкјевича онаквога какав је доиста био приликом говора у нашој народној поезији. Јер најзад – Мицкјевич је то! А свака његова реч заслужује да буде што тачније и што верније пренесена садашњег читаоцу.

Из овога што сам рекао о Мицкјевичевим предавањима сасвим је јасно да бисмо делове који се односе на нашу народну поезију морали имати издате најпре према стенограмима, а онда и према францускоме тексту, јер је само то Мицкјевич.

* Рад је претходно објављен у зборнику
Научни састанак слависта у Вукове дане, 2, 169–185.